

ÂDEM'E (A.S) ÖĞRETİLEN İSİMLER

Mehmet Akif ALPAYDIN*

Özet

Bu makalede Bakara suresinin 31. âyetinde geçen ve genel olarak meallerde “*Ve (Allah) Âdem'e bütün isimleri öğretti*” şeklinde çevrilen bölümün tam olarak neyi ifade ettiği ortaya konmaya çalışılacaktır. Âyetin tefsir külliyatında yer alan yorumları paralelinde, Kur'ân meallerinin ayetin Türk okuyucusu tarafından doğru anlaşılması noktasında ne kadar başarılı oldukları sorusuna cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Meal, Mücmel, Âdem, İsimler, Beyan.

NAMES TAUGHT TO ADAM (S.U.H)

Abstract

In this article, I will try to explain the exact meaning of the sentence interpreted as “(Allah) taught to Adam all the names” which is part of the 31st. verse of the Surah al-Baqarah. I will also try to find answers for the question asking “to what extent Quran interpretations became successful at the true understanding of this verse by the Turkish readers.

Key Words: Meaning, Mücmel, Adam, Names, Statement.

Giriş

Allah (c.c) rahmeti gereği insanoğlunu kendi haline bırakmamış ihtiyacın hâsıl olduğu zamanlarda doğruyu ve yanlışı, peygamberler vasıtasıyla gönderdiği kitaplarla insanlığa bildirmiştir. Kur'ân-ı Kerîm de Allah'ın, insanın eylem ve söylemlerinde tutarlı bir yaşam sürmesi ve bunun sonunda nihâ

---

* Dr., TC Kültür Bakanlığı Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, akifalp@hotmail.com

saadete kavuşmasını sağlamak üzere gönderdiği bir öğütler ve kâideler manzûmesidir ve Hz. Âdem'e verilen sahîfeler ile başlayan bu ilahi mesajlar zincirinin son halkasıdır.

Allah Hakîm'dir ve dolayısıyla hikmetsiz bir fiilin O'na isnâdı söz konusu olamaz. Allah'ın kâinat için vaz' ettiği kurallara olan *sünnetullâha* da bu gözle bakmak lazım gelir. İşte bütünüyle hikmet üzere kurulu olan sünnetullaha göre peygambere verilen kitaplar, gönderildiği kavmin dili üzere nazil olmuştur.¹ Mesela Tevrat İbranice, İncil Aramice ve Kur'ân ise Arapça olarak indirilmiştir.

Allah tarafından gönderilen bu kitapların ortak özelliklerinden birisi kısa, öz ve genel ifadeler içeren mahiyette oluşlarıdır. Bu da elbette bir takım hikmetlere mebnîdir. Fakat ilâhî kitapların kısa ve özlü yapılarını oluşturan bir takım beyan tarzları -muhatapın idrak seviyesine bağlı olarak- mesajların anlaşılması noktasında bazen de problem teşkil edebilmiştir. Meseleye Kur'ân-ı Kerîm perspektifinde baktığımızda, mecâzî ifadeler, mübhemler, mücmeller, müteşâbihler gibi unsurlar Kur'ân'a lafız ve mana yönünden birçok güzellikler katmasının yanı sıra, bazen de Kur'ân'ı anlama noktasında zorluklar oluşturabilmiştir. Bu bağlamda doğru manayı bulma cehdiyle farklı yorumlar ortaya atılmış, bu durum Kur'ân yorumunda ki zenginliği beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte yapılan yorumların murâd-ı ilâhiyi yakalama noktasındaki isabetliliği ise yer yer tartışma konusu olmuştur.

Yukarıda ilahi kitapların hepsinin kavimlerinin dili üzere gönderildiğine değinmiştik. Fakat Hazreti Muhammed'in son peygamber olması² ve sadece bir kavme değil bütün insanlığa gönderilmiş olması,³ Kur'ân'ın da bu vasıflara haiz olmasının gerekliliğini bize dolaylı olarak bildirir. Yani Kur'ân bütün insanlığın anlaması için gönderilmiş bir kitaptır. İşte bu noktada ortaya çıkacak sorunlardan birisi, Kur'ân'ın gönderildiği dili konuşmayan toplumların, Kur'ân mesajını nasıl anlayacağı problemidir.

Kur'ân'ın Arap olmayan muhataplarının, Kur'ân mesajını anlamasını sağlama noktasında tercüme-meal faktörü devreye girmiştir. Fakat yapılan tercümelerin Kur'ân mesajını sağlıklı bir şekilde iletme noktasındaki başarısı da tartışmaya açıktır. Hele hele Arap muhatapların bile manasını tayin ve tercih etmede zorlandıkları bazı ayetler, tercümeğe tabi tutulduğu esnada bir takım müşkil durumlar oluşabilmektedir.

¹ İbrâhim 14/4

² el-Ahzab 33/40

³ el-Enbiya 21/107; es-Sebe 34/28

Buraya kadar anlatmak istediğimiz şeyi, Bakara suresi 31. âyetinin, meal ve tefsirlerde nasıl karşılık bulunduğunu ortaya koyarak anlaşılır kılmaya çalışacağız.

1. Türkçe Meallerin Ayeti İzah Biçimi

Kur'ân-ı Kerim'in tercümesinin mümkün olamayacağı, hatta caiz olmayacağı gibi meselelerin âlimler tarafından tartışıldığını bilmekteyiz.⁴ Fakat âlimlerin çoğu, Arapça bilmeyenlerin Kur'ân'ın muhtevasını öğrenmelerine imkan sağlamak için tercüme yapılmasına cevaz vermişlerdir.⁵ Tercüme, genel anlamda lafzî tercüme ve manevî tercüme şeklinde iki kısma ayrılmıştır. Bakıldığı zaman Kur'ân'ın büyük oranda lafzî tercüme usûlünde çeviriye tabi tutulduğu görülmektedir. Yapılan bu lafzî tercümenin Kur'ân'ın belâğatini, fesâhatini tam anlamıyla yansıtamayacağı fikrinden hareketle, ortaya çıkan bu çeviriye "bir şeyi çevirmek döndürmek" anlamlarına geldiği gibi, "bir nesneyi eksiltmek" anlamına da gelen meal ismi verilmiştir.⁶

Kur'ân'ın beyan tarzının tekdüze değil de çeşit çeşit oluşu onun i'câzının bir delili olarak kabul edilmiştir.⁷ Bu bağlamda Kur'ân âyetlerinin çoğu muhkem olmakla beraber,⁸ lafızlarında müteşabih ifadeler,⁹ mübhem bırakılan yerler,¹⁰ mücmel yapıda olan âyetler de¹¹ vardır.

Muhkem ayetler, manası ve delaleti genel anlamda açık olan ayetlerdir. Bununla beraber yukarıda zikrettiğimiz diğer unsurların tefsirinde ise yer yer zorluklar ortaya çıkabilmektedir. Kur'ân'da yer alan mücmel bir ifadenin tefsiri bu duruma örnektir. Kur'ân'da mücmel ifadelerin bulunmasının elbette birtakım sebepleri ve hikmetleri bulunmaktadır.¹² Fakat birçok farklı sebepten dolayı¹³ esas manayı yakalayamama ihtimali bu gibi ayetlerde daha sık görülebilmektedir. Söz konusu durum Kur'ân mealleri bağlamında daha bariz kendisini göstermektedir. Şimdi, Bakara suresinin 31. âyetinin meallerde nasıl

⁴ Aydar, Hidayet, *Kur'ân-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*, Kuran Okulu Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 214-230

⁵ Akdemir, Salih, *Cumhuriyet Döneminde Yayımlanan Türkçe Telif ve Tercüme (Eleştirel Bir Yaklaşım)* Ankara 1989, s. 33

⁶ Yazır, Muhammed Hamdi Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Yayıncılık, İstanbul 1971, 1/30

⁷ ez-Zerkeşi, Ebû Abdullâh Bedreddîn Muhammed b. Bahadır b. Abdullâh, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm) el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2006, 2/64-68

⁸ Ali İmran 3/7

⁹ Bazı örnekler için bkz. el-İsra 17/85; en-Neml 27/82; ez-Zümer 39/68

¹⁰ el-Bakara 2/259; el-Hicr 15/44; Yusuf 12/26;

¹¹ el-Fatır 35/10; el-Mearic 70/19; et-Tarık 86/1-2

¹² Mücmel-Mübeyyen ile alakalı olarak bkz. es-Suyûfî, Celalüddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kurân*, Daru İbni Kesir, Beyrut 2006, 2/693-699

¹³ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s. 224-228

karşılık bulduğunu ele alarak devam edelim.

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

Celal Yıldırım: Allah, Âdem'e (gerekli olan) bütün (eşyanın) isimlerini öğretti. Sonra o eşyayı meleklerle göstererek, (iddianızda) doğrular iseniz, bunların isimlerini Bana haber verin, buyurdu.

Diyanet İşleri Başkanlığı: Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek, "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin" dedi.

Türkiye Diyanet Vakfı: Allah Âdem'e bütün isimleri, öğretti. Sonra onları önce meleklerle arz edip: Eğer siz sözünüzde sadık iseniz, şunların isimlerini bana bildirin, dedi.

Edip Yüksel: Adem'e tüm isimleri (nitelemeleri) öğretti, sonra onları meleklerle sunup, "Doğru iseniz, şunların isimlerini (özelliklerini, niteliklerini) siz bana bildirin," dedi.

Hasan Basri Çantay: Âdeme bütün isimleri öğretmişti. Sonra onları (onların delâlet ettikleri âlemleri, eşyayı) meleklerle gösterib: «Doğrucular iseniz (her şeyin iç yüzünü biliyorsanız) bunları adlarıyla bana haber verin» demişti.

Hayrat Neşriyat: Ve Âdem'e isimlerin hepsini öğretti, sonra onları meleklerle arz ederek: 'Eğer (iddiânızda) doğru kimseler iseniz, haydi şunların isimlerini bana bildirin!' buyurdu.

Suat Yıldırım: Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Müteakiben önce onları meleklerle göstererek: "İddianızda tutarlı iseniz haydi Bana şunları isimleriyle bir bildirin bakalım!" dedi.

Süleyman Ateş: Âdem'e isimlerin tümünü öğretti, sonra onları meleklerle sunup: "Haydi, doğru iseniz onların isimlerini bana söyleyin," dedi.

Yaşar Nuri Öztürk: Ve Âdem'e isimlerin tümünü öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek şöyle buyurdu: "Hadi, haber verin bana şunların isimlerini, eğer doğru sözlüler iseniz."

Yukarıda Türkiye sathında yaygın olarak bulunan meallerde ayetin Türkçe karşılığının nasıl yer aldığını sıraladık. Görüldüğü gibi ayette dört kelime ile mücmelen geçilen bu kısım وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا - literal anlamda tercümeyle tabi tutulmuş ve genel bir ifadeyle "Allah Adem'e bütün isimleri öğretti" şeklinde çevrilmiştir. Burada şimdi şu soruyu sormamız gerekiyor: Acaba eline yukarıdaki Kur'ân meallerinden birini alıp bu ayetin Türkçe karşılığını okuyan

bir kişinin zihninde ayetin anlattığı mefhûm, ayetin delalet ettiği şey doğru bir şekilde tebellür edebilir mi? Mesela Allah hakikaten Âdem'e bu şekilde bir isimler talimi yapmış mıdır? Bu durumda Allah'ın Âdem'e (a.s) öğrettiği isimler nelerdir? Özellikleri, kapsamı, sayısı vs. ne olabilir? Bu talim nasıl gerçekleşmiştir? Bu ve bunun gibi sorular okuyucunun zihninde, bu mealler doğrultusundaki idrake göre kendine yer bulacaktır. Bu ve benzeri sorular acaba hakikatin kapısını açacak mıdır? Veya bu sorulara verilecek cevaplar ayetin medlûlüne vakıf olmayı sağlar mı? Görüldüğü gibi bu ve bunun gibi ayetlerin tercümelerini meallerden okuyan bir kişinin maalesef ayetin doğru anlaşılmasını sorunu ile baş başa kalması kuvvetle muhtemeldir.

Söylememiz gerekir ki; lafızların yaygın kullanılan ilk manalarını esas alarak ve lafzın Kur'ân-ı Kerim içerisinde delâlet ettiği manalara bütüncül şekilde yaklaşılmadan yapılan tercümelerde bunun gibi birçok anlama sorununun olacağı aşikârdır. Elbette Kur'ân daha önce benzerine rastlanmamış ve daha sonrada bir örneği getirilemeyecek,¹⁴ belağat ve fesahat açısından harika bir nazma sahiptir. Bu onun mucize bir kitap oluşunun göstergesidir.¹⁵ Ama bununla beraber bilinmelidir ki Kur'ân sadece Türkçe'ye değil hiçbir dile, lafızlarında mündemiç olan bu özelliklerini taşıyarak kâmilten tercüme edilemez.¹⁶ Dolayısıyla yapılan tercümelerin, Kur'ân'ın "ne dediğinden" ziyade "ne demek istediği" doğrultusunda yapılması gerekir. Yani kanaatimize göre tercümeler lafız merkezli değil, mana ve yorum merkezli olmalıdır. Çünkü Arapça bilmeyen bir kişinin Kur'ân'da ne söylendiğini öğrenmek için ilk müracaat ettiği kaynak Kur'ân tercümeleridir. Bununla beraber maalesef Türkçe meallerin birçoğu Kur'ân mesajını Türk toplumuna doğru iletme noktasında yetersiz kalmaktadır.¹⁷

2. Ayetin Tefsir Külliyatındaki Karşılıkları

Yukarıda değindiğimiz gibi mealler, genellikle bir ayetin anlaşılması noktasında ilk başvuru kaynağı olmuştur. Herhangi bir ayetin daha mufassal izahına vakıf olmak isteyenler ise tefsir kaynaklarına müracaat etmektedirler.

¹⁴ el-Bakara 2/23; el-Hud 11/13; el-İsra 15/88

¹⁵ ez-Zerkâni, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru İbni Kuteybe, Beyrut 2001, 2/386

¹⁶ Aydar, *a.g.e*, s. 75

¹⁷ Türkçe meallerin bu noktadaki başarısızlığının nedenleri ile alakalı bkz. Sülün, Murat, *Mealler Kur'ân Mesajını Türk Toplumuna İletmede Ne Kadar Başarılıdır?*, Kur'ân Mealleri Sempozyumu, DİB Yayınları, Ankara 2007, 2/405-421

Şimdi tefsir eserlerinde mezkûr âyete ne tür yorumlar getirildiğine bakalım.

Mukâtil b. Süleyman, (v. 150/767) şu yorumu yapmıştır: Allah tebâreke ve teâla kuşları ve diğer canlıları topladı -ki onlar yeryüzü canlılarının çoğunluğunu oluştururlar- ve Âdem aleyhisselâma onların isimlerini öğretti ve dedi: Ey Âdem bu attır, bu devedir, bu eşektir. Ta ki bu şekilde *bütün yeryüzü canlılarını ve kuşları isimlendirdi*.¹⁸

Ebû Ubeyde (v. 209/804) ise kısaca değinerek, *bu isimler yaratılanların isimleridir*, demiştir.¹⁹

Abdurrezâk b. Hemmâm, (v. 211/827); Allah (c.c), Âdem'e *her şeyin ismini öğretmiştir*. Bu denizdir, bu dağdır, bu şudur, diğeri şudur şeklinde bütün isimleri öğretmiştir,²⁰ demiştir.

Taberî, (v. 310/923) ehl-i te'vîl, Allah Teâlâ'nın, önce Hz. Âdem'e öğretip daha sonra da meleklerle arzettiği isimlerden neyin kastedildiği hakkında ihtilaf etmişlerdir, der ve bu konudaki sahâbe ve tâbiûn rivayetlerini şöyle sıralar:

Abdullah b. Abbâs "Allah Âdeme bütün isimleri öğretti. Bu isimler bugün insanların varlıkları tanımak için kullandığı isimlerdir. Mesela: İnsan, hayvan yeryüzü, ova, deniz, dağ, merkep isimleri ve buna benzer topluluklar ve gayrisinin isimleridir." demiştir. Mücahid de: "Allah Âdem'e *her şeyin ismini öğretmiştir*" demiştir. Ve yine Mücâhid başka bir rivâyette karganın, güvercinin isminin de buna dahil olduğunu söylemiştir. Saîd b. Cübeyr: "Allah Âdem'e *her şeyin ismini öğretmiştir*, hatta devenin, sığırın, koyunun ismini bile." demiştir. Saîd b. Mabed, Abdullah b. Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah Âdeme *bütün eşyanın ismini öğretti*. Çanak ve çömleğin adını, *hatta yellenmeyi bile öğretti*." demiştir. Rebi' b. Enes ise, burada Âdem'e öğretilen isimlerden maksadın, meleklerin isimleri olduğunu söylemiştir. İbn-i Zeyd de, Allah Teâlâ'nın, Hz. Âdem'e öğrettiği isimlerden maksadın Âdem'in zürriyetinin isimleri olduğunu söylemiştir.²¹

Taberî, âyet-i kerîmede geçen ve onlar anlamına gelen هُوَ zamirinin kullanıldığını bu zamirin de sadece insanlar ve melekler için geçerli olacağını dolayısıyla buradaki isimlerden maksadın, meleklerin ve Âdem soyunun isimleri

¹⁸ Mukatil b. Süleyman el-Belhî, *Tefsîru'l-Mukâtil*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003, 1/41

¹⁹ Ebu Ubeyde, Mamer b. Müsenna es-Sekafi, *Mecâzu'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Hanci, Kahire ts. s. 36

²⁰ Abdurrezâk b. Hemmam es-San'ani, *Tefsîru Abdurrezâk*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1999, 1/265

²¹ et-Taberî, Ebû Cafer, *Câmiü'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân*, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire ts, 1/482 vd

olduğunu söylemenin daha isabetli olacağını söylemiştir.²²

Kuşeyrî, (v. 465/1072) Âdem'e (as.) *bütün mahlukatın isimlerinin yansıra*, Allah'ın isimleri yani esması da öğretilmiştir,²³ der.

Zemahşerî (v. 538/1144) isimler kelimesi ile Allah'ın yarattığı farklı cinslerin kastedildiğini söyler. Ayetin bu kısmını, *dînî ve dünyevi menfaate taaalluk eden şeyleri Allah'ın Âdem'e öğrettiği* şeklinde yorumlamıştır.²⁴ Neseî de (v. 710/1311) Zemahşerî'ye benzer yorumlar yapmıştır.²⁵

Râzî (v. 606/1210) tefsirinde "isimler" kelimesinden kastın ne olacağı hakkında iki görüş zikreder. Bunlardan birincisini; isimlerden maksad *eşyanın sıfatları, vasıfları ve özellikleridir* şeklinde açıklar. İkinci görüşü ise; Âdem'e öğretilen isimler yeryüzünde konuşulan Arapça, Farsça, Habeşçe, Rumca vs. *bütün dillerdir*, şeklinde beyan etmiştir.²⁶

Kurtubî²⁷ (v. 671/1273) ve İbni Kesîr²⁸ (v. 774/1373) tefsirlerinde genel olarak yukarıda zikredilen görüşlere benzer görüşler zikretmişlerdir.

Buraya kadar sıraladığımız örnekleri çoğaltmak mümkündür. Fakat daha sonraki dönem tefsirlere baktığımızda da müfessirlerin büyük oranda zikrettiklerimize benzer yorumlar yaptıklarını görmekteyiz. Dolayısıyla bu kadar örneği yeterli buluyoruz.

3. Değerlendirme

Bakara suresi 31. âyetinin Türkçe karşılığının meallerde genel olarak nasıl yer aldığını yukarıda sıralamıştık. Yapılan tercüme metodoloji birlikteliği sebebiyle birbiriyle büyük oranda benzeşmektedir. Ayetin Arapça lafzının mücmelliği ve lafzî tercümenin bu mücmelliği anlaşılır kılma noktasındaki

²² et-Taberî, *a.g.e.*, 1/485

²³ el-Kuşeyri, Ebu'l-Kasım Abdülkerim en-Nisaburi, *Letâifü'l-İşarat*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2000, 1/35

²⁴ ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavamizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Tevil*, Mektebetü'l-Übeykan, Riyâd 1998, 1/253

²⁵ en-Neseî, Ebû'l-Berakat Abdullâh, *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, Daru İbn Kesîr, Beyrût 2005, 1/79

²⁶ er-Râzî, Ebû Abdullâh Fahreddîn Muhammed b. Ömer Fahreddîn, *Mefâtihu'l-Gayb*, Daru'l-Fikr, Dimeşk 1981, 2/192

²⁷ el-Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Ensâri, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2006, 1/416 vd.

²⁸ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmadüddîn İsmâil b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Daru'l-Marife, Beyrut 2004, s. 61

kifayetsizliği sebebiyle ortada muğlak ifadelerin varlığı müşâhede edilmektedir. Aslına bakılırsa ayetteki esas vurgu *الْإِنْسَانَ* lafzındadır. Yani bu kelimeye verilecek mana yapılan tercümenin istikametini belirleyici olmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'in ayet ve sureleri arasında ayrılmaz bir münasebet²⁹ vardır. Ayetler ayetlerle, sureler surelerle irtibatlıdır. Bu irtibat vesilesiyledir ki bir ayetin en sağlam tefsiri, yine bir ayetle yapılandır.³⁰ Çünkü bazen bir ayette kapalı olan bir lafız, başka bir ayette izah edilmiştir.³¹ Bu bağlamda, üzerine yapılan bütün çalışmalarda, Kur'ân'ın siyak-sibak örgüsüne ve bütüncüllüğüne azamî dikkat gösterilmelidir.

Bakara suresi 30. ayetinde Allah (c.c) yeryüzünde bir insan yaratacağını meleklerle bildirmektedir.³² Allah ve melekler arasında bu mesele etrafında gerçekleşen diyalog biter bitmez, 31. ayette Âdem (a.s) ismi hemen karşımıza çıkmaktadır. Demek ki Âdem (a.s) yaratılmıştır ve yapılan ilk iş ayette de bahsedildiği üzere Hz. Âdem'in talimidir. Söz konusu 31. âyetin vâv-ı takîbiyye ile başlaması bu iki durum arasındaki irtibata işaret etmektedir. Bu nüansı yakalamayı -yani yaratılış ve talim aşamalarının birbirini takip edişi- ayetin doğru yorumlanması için çok mühim görmekteyiz. Ayetin siyakla olan bu ilişkini bir kenarda tutalım.

Kur'ân'a bütüncül yaklaşmanın gerekliliğine yukarıda değinmiştik. Buradan hareketle 30. ve 31. âyetlerde yer alan ifadelerin Kur'ân'ın başka bir ayetinde bulunup bulunmadığına da bakmamız gerekir. Âdem'in yaratılmasını müteâkib onun talime tabi tutulması meselesinin en çok ezberlenen ve okunan surelerden birisi olan Rahman suresinin başında zikredildiğini görmekteyiz. Rahman suresinin 3. ve 4. ayetleri şu şekildedir: (4) *عَلَّمَ الْبَيَانَ* (3) *خَلَقَ الْإِنْسَانَ* "Allah insanı yarattı, ona beyanı öğretti." Görüldüğü gibi yaratılış ve talim ikilemesi burada da art arda iki ayette karşımıza çıkmaktadır. Müfessirler burada marife şeklinde gelen *الْإِنْسَانَ* lafzının Âdem'e (a.s) işaret ettiğini işaret etmektedirler.³³

²⁹ Münâsebâtü'l-Kur'ân için bkz. ez-Zerkeşi, *a.g.e.* 1/41-52

³⁰ Demirci, Muhsin, *Tefsir Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul 2003, s.128

³¹ Gümüş, Sadrettin, *Kur'ân Tefsirinin Kaynakları*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1990, s.41 vd

³² Bu ayetin meal ve tefsirlerdeki durumunu da genişçe ele almak gerekmektedir. Fakat makalemizin kapsamını aşacağı sebebiyle burada ayrıntıya girmeyeceğiz.

³³ Mukâtil b. Süleyman, *a.g.e.* 3/303; et-Taberî, *a.g.e.* 22/169; el-Kuşeyrî, *a.g.e.* 3/263; es-Semerkandî, Muhammed b. İbrahim, *Bahru'l-Ulum*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2006, 3/305; el-Beğavi, Ebu'l-Muhammed el-Hüseyn b. Mesud, *Meâlimü't-Tenzil*, Daru Taybe, Riyad 1988, 7/441; ez-Zemahşeri, *a.g.e.* 6/6; er-Razi, *a.g.e.* 29/86; el-Kurtubi, *a.g.e.* 20/311; en-Nesefi, *a.g.e.* 3/409; es-Suyûtî, Celalüddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr, *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, Kahire 2003, 14/103

Hemen sonraki ayette Âdem'e talim edilen şey ise *الْبَيَانَ* olarak bildirilmiştir. Bakara suresinde ise talim edilen şey *الأَسْمَاءَ* lafzıyla bildirilmiştir. Buradan hareketle *الْبَيَانَ* lafzında ki mücmelliği gidermek için *الْبَيَانَ* lafzından istifade edebiliriz.

İsimler kelimesinin tam olarak neye delalet ettiğinin tespiti çok net görünmemektedir. Zaten bu belirsizlikten hareketle müfessirler bu kelimenin delaleti ile alakalı farklı birçok görüş serdetmişlerdir. Fakat net bir şey söylemenin mümkün olmaması sebebiyle, çoğunun nihâi anlamda söyledikleri şey, Allah'ın Hz. Âdem'e bütün eşyanın ismini öğrettiğidir. Fakat böyle bir bilgi pek mantıklı görünmemektedir. Yeryüzünde ilk insan olarak yaratılan Hz. Âdem'in sosyal çevresinin, yaşam alanının çok geniş olmadığı tahmin edilebilmektedir. Dolayısıyla bu yaşam alanında karşılaşacağı nesnelere bu kapsamı aşmayacak belirli, sınırlı şeyler olmalıdır. Bu bağlamda yaratılmış bütün mahlûkatın ve eşyanın ismini Hz. Âdem'e öğretmenin ne gibi bir faydası olacaktır? İlânihâye vücûd bulacak bütün eşyanın isimlerinin Âdem'e öğretilmesi abesle iştigaldir ki Hakîm olan Rabbimizi böyle bir şeyden tenzih ederiz. Bununla beraber, Hz. Âdem'e bütün dillerin öğretildiği, dolayısıyla dillerin tevkîfi olduğu, Hz. Âdem'in çocuklarının bu dilleri öğrendiği, sonra yeryüzüne dağıldığı, dillerinde bu şekilde tenevvü ettiği gibi birçok zihinsel faaliyette bulunulmuştur.³⁴ Bütün bunlara bakıldığında ayet bağlamında yapılan yorumların pek sağlıklı olmadığı görülmektedir. Kanaatimize göre bu şekilde bir isimler veya diller talimi gerçekleşmemiştir. Bunun yerine Allah ilk insan olan Hz. Âdem'i Rahman suresinde Âdem'inbiliyetle birlikte yaratmıştır. Tabi Hz. âdiye zikredilen *ك*³⁵ *الْبَيَانَ* soyundan gelen bütün insanlık da bu meziyete sahiptir.

بان fiilinden masdar olan beyan kelimesi sözlüklerde genel olarak, fasih bir şekilde konuşmak, ifade etmek, duygu ve düşüncüyü ortaya koymak, açıklamak, tabir etmek, yorumlamak, tasvir etmek, tanımlamak gibi birçok anlama gelebilmektedir.³⁶ Yukarıda zikrettiğimiz müfessirler de Rahman suresi 4. ayette

³⁴ er-Razi, *a.g.e*, 2/192

³⁵ er-Rahman 55/4

³⁶ İbn Manzûr, Muhammed b. Mûkerrem, *Lisânü'l-Arab*, (thk. Abdullâh Alî el-Kebîr) Dâru Sâdır, Beyrût ts, (بان) md; el-Cevherî, İsmail b. Hammad, *es-Sihâh Tâcü'l-Lüga ve Sihâhi'l-Arabîyye*, Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn, (thk. Ahmed Abdulgafûr), Beyrût 1979, (بان) md; ez-Zebîdî, Muhibbüddîn Muhammed Murtaazâ el-Hüseyn el-Vâsîfî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Kâhire ts, (بان) md; el-İsfahânî, Hüseyin b. el-Fadl er-Râğîb *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, Darü'l-Kalem, (thk. Safvan Adnan Davudi) Dîmeşk 2002, (بان) md; el-Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Meccüddîn Muhammed b. Yâkub b. Muhammed, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Matbaatu Dârü'l-Me'mun, Mısır 1938, (بان) md.; el-Cürçânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf, *Kitâbü't-Ta'rîfât*, (thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşli) Darü'n-Nafais, Beyrût 2003 (بان) md.

geçen beyan kelimesine genel olarak sıraladıklarımıza benzer anlamlar vermişlerdir.³⁷ Fakat ilginçtir ki bu iki ayet arasında -Bakara 31/Rahman 4- mütercim ve müfessirlerin neredeyse tamamı herhangi bağlantı kurmamışlardır. Belki bu bağlantı kurulabilseydi, yapılacak yorumların mecrası büyük oranda değişecekti. Neye delalet ettiği tam kestirilemeyen الأسماءُ lafzı البَيَانُ lafzıyla mübeyyen kılınabilecekti.

Beyan, Allah'ın daha ilk insanı yarattığı anda ona ikram ettiği bir özelliktir. İnsan onunla düşünür, konuşur, kendini ifade eder ve bu kabiliyeti ile eşyayı kavrar, onu adlandırır, kavramlaştırır, etrafına hükmeder. Kısacası bu özelliği insanı bütün diğer canlılardan ayrı kılar. Allah (c.c) âdemoğlunu bu şekilde mükerrem kılmış ve yarattığı mahlûkat içerisinde özel bir mevkiye yükseltmiştir.³⁸ Nitekim melekler Âdem'de (a.s) olan bu özelliği gördükten sonra bu konudaki acizyetlerini fark etmişlerdir.

İlginçtir, kıssalar noktasında Kur'ân'la büyük oranda benzeşme gösteren Tevrat'ta Âdem'in (as) yaratılışıyla alakalı kısımda Kur'ân'da yer almayan bir anekdot göze çarpmaktadır. Yaratılış kitabı birinci bölümde genel olarak kâinatın ve canlıların yaratılışı anlatılmaktadır. İkinci bölümde ise Âdem ile Havva'nın yaratılışı ayrıntılandırılmaktadır. İlk olarak Âdem'in yaratılışının anlatıldığı bu kısımda geçen şu ifadeler ise dikkati câliptir: "Rab Tanrı yerdeki hayvanların, gökteki kuşların tümünü topraktan yaratmıştı. Onlara ne ad vereceğini görmek için hepsini Âdem'e getirdi. Âdem her birine ne ad verdiyse, o canlı o adla anıldı. Âdem bütün evcil ve yabani hayvanlara, gökte uçan kuşlara ad koydu..."³⁹ Görüldüğü üzere burada isim verme ameliyesini Hz. Âdem'in, **Allah tarafından kendisine bahşedilen bir kabiliyet** ile gerçekleştirdiği anlatılmaktadır. Kıssaların tefsiri noktasında müfessirlerin Tevrat'tan büyük oranda istifade ettikleri bilinmektedir. Fakat bu noktanın müfessirler tarafından kaçırılmış olması da şaşırtıcıdır. Tevrat'ın büyük orada tahrif edildiği bilinmekle beraber, içerisinde vahye müstenid birtakım bilgilerin halen mündemiç oluşu da -Kur'ân'a arz doğrultusunda- fark edilmektedir. İşte yaratılış babında geçen Kur'ân'ın ruhuna uygun bu bilgileri,

³⁷ Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.* 3/303; et-Taberi, *a.g.e.* 22/170; İbn Kesîr, *a.g.e.* s.1533; el-Beydâvi, Ömer b. Muhammed eş-Şirazi, *Envâru't-Tenzil*, Daru Sadır, Beyrut 2001, 2/1032; en-Nesefi, *a.g.e.* 3/409; Ebüssuûd el-İmâdî, *İrşâdü'l-Aklî's-Selîm ila Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Dârü'l-Fikr, Beyrût 2001, 6/247; İbn Âşur, Muhammed Tahir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Daru't-Tunusiyye li'n-Neşr, Tunus 1984, 27/233; el-Alusi, Şihabeddin Mahmud, *Rûhu'l-Meânî*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut ts. 27/99; el-Kasîmi, Muhammed Cemaleddin, *Mehâsinü't-Tevil*, Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Dımaşk 1986, 15/5612

³⁸ el-İsra 17/70

³⁹ Tekvin 2/19-20

Bakara suresi 31. ayetin tefsirinde noktasında önemli addediyoruz. Bu bilgi Hz. Âdem'e **Allâh tarafından verilen beyan kabiliyetinin** bir delili olarak kabul edilebilir.

Buraya kadar yaptığımız mülâhazlar doğrultusunda ulaştığımız sonuçları bulabileceğimiz bazı tefsirlerin ve meallerin olduğunu görmekteyiz. Bu eserlerden birisi Kâdî Beydâvî'nin (v. 685/1286) Envâru't-Tenzîl'idir. Beydâvî âyet ile alakalı beyânâtından sonra nihâî olarak şu yorumu yapar: "*Âyetin manası şu şekildedir: Allah Teâla Âdem'i muhtelif cüzlerden müteşekkil bir takım kuvvetlerle aklî, hissî, hayalî ve sanal şeyleri idrak edebilecek istidâd ile yarattı ve ona eşyanın zatlarını, özelliklerini, isimlerini, ilimlerin usullerini, sanatların kanunlarını ve aletlerin keyfiyetini bilmeyi ilham etti.*"⁴⁰ Beydâvî burada birçok müfessirin hiç bahsetmediği bir noktadan bahsetmektedir, o da Hz. Âdem'in yaratılış itibariyle eşyaya isim verme istidâdında oluşudur. Ona göre "*عَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا*" ifadelerinden Âdem'e **Allâh tarafından verilen bazı aklî meziyetler** anlaşılmalıdır.

Son dönem Osmanlı ulemasından Elmalılı Muhammed Hamdi'nin de bu ayetin tefsirinde söylediklerini mühim bulmaktayız. Merhum Elmalılı ayetle alakalı şu açıklamayı yapar:

"Lisan hususunda bütün Benî Âdem'in zamanımıza kadar vâki olan tenevvü ve terakkiyâtın cümlesi esas itibariyle Hazreti Âdem'in *fitraten mazhar buyurulduğu bu talim-i esma hasîsasına* medyundur. *İlim ve mantık hâssası bu suretle nev'i insanînin fitrat-i asliyesinde dâhil zâtîyatından bulunmuş ve bundan evvel hakikat-ı âdemîye ve tam manâsıyla rûh-i âdemî tamam olmamış olur.* Bu suretle kuvve-i kelâmiye rûh-i insanînin mahiyetinden bir cüz teşkil etmiştir. Cenab-ı Hak bu kuvveyi rûh-i Âdem'e zafî olarak bahşetmiş ve nefhın tamamından sonra da Âdem bilfiil şeref-i lisan ile müşerref olarak lüzûmuna göre esmayı tekellüm eylemiştir. Binaenaleyh Âdem'den evvelki mahlûkat her ne nevinden olursa olsunlar lisandan mahrum idiler ve binaenaleyh insan değil idiler, insanlık Hilâfet-i âdemîye ile müterâfıkdır. Ma'siyeti insanın zatîsi sayıp da sıfat-ı ilmi ve sıfat-ı kelâmı araziyatından saymak isteyenler insanı bilememişlerdir. *Bundan da şu neticeye geliriz ki bu talim, kablennefh yalnız ruh-i Âdeme idiyse, ona kuvve-i kelâmiyenin, vaz'-ı esmâ isti'dâdının bahşedilmiş olduğunu ifade eder. Ve bu suretle esmanın bilfiil vâzı'ı, ikdar-ı*

⁴⁰ el-Beydâvî, a.g.e, 1/55-56

rabbanî ile peyderpey Âdem olmuş olur."⁴¹

Merhum Elmalılı burada Cenabı Hakkın Hz. Âdem'e yaratılışı itibariyle verdiği bir istidâddan bahsetmektedir. Bu istidâd ile Âdem bilfiil ilim ve mantığa muktedir mahiyettedir. Âdem bu istidâd ile tekkellüm etmiş ve esmayı vaz' edebilmiştir.

İngilizceden Türkçeye çevrilmiş olan bir meal olan, Muhammed Esed'e ait Kuran Mesajı'nda Bakara Suresi 31. ayet "Ve O, Âdem'e her şeyin ismini öğretti, sonra onları meleklerin önüne koydu ve "Dedikleriniz doğruysa haydi bu (şeylerin) isimlerini Bana söyleyin bakalım!"dedi." şeklinde tercüme edilmiştir. Bununla beraber Esed'in ayete atfen dipnotta şu bilgileri verdiği görülmektedir: "Bütün dilbilimcilere göre isim terimi, bir maddenin, bir eylemin veya bir niteliğin bilgisini temsil eden ayırd edici ifadeler, felsefe terminolojisinde ise kavrama işaret eder. Buradan hareketle, tüm isimlerin bilgisinin, bu anlam örgüsü içerisinde, mantiki tanımlama ve dolayısıyla kavramsal düşünme melekisine delalet ettiği sonucuna varabiliriz."⁴² Makalemizde ortaya koymaya çalıştığımız nüansın Muhammed Esed tarafından da yakalandığı görülmektedir.

Mustafa İslamoğlu'na ait Hayat Kitabı Kur'ân isimli mealde de ayet "Ve Âdem'e tüm isimleri öğretti, bunun ardından onları meleklerle takdim etti ve dedi ki: Hadi eğer sözünüzün arkasında duruyorsanız şunların isimlerini bana bir haber verin" şeklinde çevrilmiştir. Fakat bununla birlikte İslamoğlu ayetle alakalı dipnotta şu önemli bilgileri vermiştir:

"(Ta'lîmü'l-esmâ) Öğrenme yeteneğine, hassaten eşyaya isim koyma yeteneğine delalet eder. Talim kalıp olarak bir süreç içinde öğrenmeyi ifade eder. Talimü'l-esma'yı en güzel Rahman 3-4 açıklar: "O insanı yarattı; ona kendini ifade etmeyi öğretti." Sözün özü: Bilmek için değil aşkın bir eylemdir. Bilgi elde edilmiş değil verilmiş bir şeydir ve kaynağı Allah'tır. İnsanın şerefi Allah'ın öğrencisi olmaktan kaynaklanır. Bu ayet insanın ve meleğin bilgisinin yoktan var edilmiş değil alınmış ve keşfedilmiş olduğunu gösterir. Ayrıca bu ayetten yola çıkarak dilin ilk nüvesinin fiiller değil isimler olduğu sonucuna varılabilir. Burada meleklerle sunulan isimler değil o isimlerin bizzat sahipleridir. Bunların bilinçli varlıklar olması halinde insan dışında da birçok bilinçli varlığın olması gerekirdi ki biz bunları bilmiyoruz. Bilinçliler için kullanılan zamir ve işaret isimleri onların aklına delalet eden nitelikler için de kullanılır. Bu manada esma akıl, gönül, duyma,

⁴¹ Yazır, Muhammed Hamdi, a.g.e, 1/310

⁴² Esed, Muhammed, Kur'an Mesajı, İşaret Yayınları, İstanbul 1999, 1/12 (23 numaralı dipnot)

*işitme ve konuşma gibi bilinçli varlıkta bulunan yeti ve niteliklere delalet edebilir. Daha temelde insana yaratılıştan verilmiş "ben idrakine" ve "huduri bilgiye" delalet edebilir.*⁴³

İslamoğlu'nun burada Bakara suresi 31. ayetinin, Rahman suresinin 3. ve 4. ayetlerle olan bağıntı tespit etmek suretiyle ayetin anlaşılması noktasında karşılaştırılması muhtemel bir handikapı bertaraf ettiğini görmekteyiz.

Son olarak Mustafa Öztürk'e ait *Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* isimli meâlde âyetin nasıl ele alındığını zikrederim. "Allah Âdem'e tüm isimleri ve karşılıklarını/müsemmaları öğretti; [ona konuşma, düşünme, öğrenme, öğretme, varlıkları isimlendirme, onların mahiyet ve işlevlerini anlayıp kavrama kabiliyeti verdi]. Sonra meleklerle şöyle buyurdu: "Madem ki görev ve sorumluluk üstlenme hususunda kendinizi Âdem'den daha layık görme iddiasındasınız, o hâlde bütün bu şeylerin/varlıkların isimlerini söyleyin bana!"⁴⁴

Sonuç

Literal ve parçacı anlayış doğrultusunda yapılan Kur'an tefsirleri murâd-ı ilâhîyi yansıtmada başarısız olabilmektedirler. Elbette Kur'an lafız itibarıyla mucize bir kitaptır fakat onun manasının, lafızlarının delaletlerinin de mucize olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Fakat bazen kelimenin veya bir ayetin lügâvî izahını yapma noktasında sarf edilen çabalar manayı yani esas kastedilen şeyi ortaya çıkarma yolunda gösterilememiştir. Dolayısıyla yapılan yorumlar havada kalmış, verilen mesaj ıskalanmış olabilmektedir.

Benzer riskler mealler içinde geçerlidir. Kur'an'da birçok darb-ı mesel, mecâz, kinâye istiâre gibi unsurların olduğu bilinmektedir. Lafızların birebir Türkçe karşılıklarını sunmayı hedefleyen mealler bu gibi unsurların verdiği mesajları eriteceklerdir. Nitekim ülkemizde yapılmış olan Kur'an çevirilerinin kâhîr ekseriyetinde bazı ayetlerin ne manaya geldiğini anlamak hakikaten zordur. Tabiri caizse okuyucu muhtelif bilmecelelere muhatap kılınmaktadır. Bunun esas sebebi de söylediğimiz gibi meallerin çoğunun anlam merkezli olmaması ve Kur'an'ın bütüncüllüğünü göz ardı etmesidir. Tabi ki çevirmenlerin yeterli donanıma, bilgi birikimine sahip olmaması, yaptıkları yorumlarda

⁴³ İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kuran*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012, s.16 (9 ve 10 numaralı dipnotlar)

⁴⁴ Öztürk, Mustafa, *Kur'an-ı Kerim Meâli, Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 42

birbirlerini kopyalamaları gibi ilkesel problemleri de sayabiliriz.

Bakara suresi 31. âyet bağlamında yaptığımız değerlendirmeler ne söylemek istediğimizi ortaya koymaktadır. Ayetteki الأسماء lafzı direkt olarak tercüme edilmiştir ve “Allah Âdem’e bütün isimleri öğretti” şeklinde sisli bir ifade ortaya çıkmıştır. Bu ifade kontekste de oturmamaktadır. Tefsirlerin ise Allah Âdem’e at, deve, eşek, karga, çanak, tabak, dağ, taş, kurt, kuş vs. bütün isimleri öğretti şeklindeki fitri olmayan yorumları, işi garâbete çevirmiş, okuyucuyu nüansı yakalamaktan iyice uzaklaştırmıştır. Fakat Rahman suresinin 4. Ayeti الأسماء lafzının delâletine dâir bize ışık tutmaktadır. **Allah (c.c) hikmeti gereği insanın fıtratına “beyan” kabiliyetini koymuştur.** İnsan bu hususiyeti sebebiyledir ki mükevvenata, mahiyetine uygun isimler koyabilmekte, kelime ve kavramlar üretebilmekte ve hayatını anlamlandırabilmektedir. Hz. Âdem’in Allah’ın emri doğrultusunda melekler karşısında yaptığı şeyde aslında bundan başka bir şey değildir. Meseleye bu şekilde bakmak herhalde daha isabetli olacaktır.

Makalemizde ele aldığımız âyet-i kerîme anlaşılama sorunu ile yüz yüze kalan âyetler içerisinde sadece bir tanesidir. Özellikle mealler bağlamında, muhatapların anlama sorunu yaşadıkları daha başka ayetlerin varlığı da müşahede edilmektedir. Bu noktada Kuran’ın mesaj örgüsünü parçalamayan, anlam merkezli meallere toplum olarak ne kadar ihtiyacımız olduğunu ortadadır. Temennimiz zamanla bu konudaki boşluğun işin ehli kişilerce doldurulmasıdır.

Kaynaklar

Abdurrezzak b. Hemmam es-Sar’ani, *Tefsiru Abdurrezzak*, Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1999.

el-Alusi, Şihabeddin Mahmud, *Rûhu’l-Meânî*, Daru İhyai’t-Türasî’l-Arabi, Beyrut ts.

Aydar, Hidayet, *Kur’ân-ı Kerim’in Tercümesi Meselesi*, Kuran Okulu Yayıncılık, İstanbul 1996.

Akdemir, Salih, *Cumhuriyet Döneminde Yayımlanan Türkçe Telif ve Tercümeleler (Eleştirel Bir Yaklaşım)* Ankara 1989.

el-Begâvi, Ebu’l-Muhammed el-Hüseyin b. Mesud, *Meâlimü’t-Tenzil*, Daru Taybe, Riyad 1988.

- el-Beydavi, Ömer b. Muhammed eş-Şirazi, *Envâru't-Tenzîl*, Daru Sadır, Beyrut 2001.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004.
- el-Cevherî, İsmail b. Hammad, *es-Sihâh Tâcü'l-Lüga ve Sihâhi'l-Arabîyye*, Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn, (thk. Ahmed Abdulgafûr) Beyrût 1979.
- el-Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf, *Kitâbü't-Ta'rîfât*, (thk. Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşli) Darü'n-Nafais, Beyrût 2003.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Tarihi*, İfav Yayınları, İstanbul 2003.
- Ebüssuûd el-İmâdî, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ila Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Dârü'l-Fikr, Beyrût 2001.
- Ebu Ubeyde, Mamer b. Müsenna es-Sekafi, *Mecâzu'l-Kur'ân*, Mektebetü'l-Hanci, Kahire ts.
- Esed, Muhammed, *Kuran Mesajı*, İşaret Yayınları, İstanbul 1999.
- el-Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yâkub b. Muhammed, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Matbaatu Dârü'l-Me'mun, Mısır 1938.
- Gümüş, Sadrettin, *Kur'ân Tefsirinin Kaynakları*, Kayıhan Yanıları, İstanbul 1990.
- İbn Âşur, Muhammed Tahir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Daru't-Tunusiyye li'n-Neşr, Tunus 1984.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmadüddîn İsmâîl b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Daru'l-Marife, Beyrut 2004.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü'l-Arab*, (thk. Abdullâh Alî el-Kebîr) Dâru Sâdır, Beyrût ts.
- el-İsfahânî, Hüseyin b. el-Fadl er-Râğıb *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Daru'l-Kalem, (thk. Safvan Adnan Davudi) Dimeşk 2002.
- İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kuran*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012.
- el-Kasimi, Muhammed Cemaleddin, *Mehâsinü't-Tevil*, Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Dımaşk 1986.
- el-Kurtûbî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Ensâri, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2006.
- el-Kuşeyri, Ebu'l-Kasım Abdülkerim en-Nisaburi, *Letâifü'l-İşârât*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.

- Mukatil b. Süleyman el-Belhî, *Tefsiru'l-Mukatil*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- en-Nesefî, Ebû'l-Berakat Abdullâh, *Medarikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Daru İbn Kesîr, Beyrût 2005.
- Öztürk, Mustafa, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli, Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012.
- er-Râzî, Ebû Abdullâh Fahreddîn Muhammed b. Ömer Fahreddîn, *Mefâtihu'l-Gayb*, Daru'l-Fikr, Dimeşk 1981.
- es-Semerkindi, Muhammed b. İbrahim, *Bahru'l-Ulum*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2006.
- es-Suyûtî, Celalüddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kurân*, Daru İbni Kesir, Beyrut 2006.
- _____ *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sur*, Kahire 2003.
- Sülün, Murat, *Mealler Kur'ân Mesajını Türk Toplumuna İletmede Ne Kadar Başarılıdır?*, Kur'ân Mealleri Sempozyumu, DİB Yayınları, Ankara 2007.
- et-Taberî, Ebû Cafer, *Câmiü'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân*, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire ts.
- Yazır, Muhammed Hamdi Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Yayıncılık, İstanbul 1971.
- ez-Zebîdî, Muhibbüddîn Muhammed Murtazâ el-Hüseyn el-Vâsitî, *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Kâhire ts.
- ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavamizi't-Tenzîl ve Uyuni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Tevîl*, Mektebetü'l-Übeykan, Riyâd 1998.
- ez-Zerkâni, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-İrfan fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru İbni Kuteybe, Beyrut 2001.
- ez-Zerkeşi, Ebû Abdullâh Bedreddîn Muhammed b. Bahadır b. Abdullâh, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân* (thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm) el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2006.